

SPOLNO NEVTRALNI JEZIK v Evropskem parlamentu

PREDGOVOR

Evropski parlament je bil leta 2008 ena prvih mednarodnih organizacij, ki so sprejele večjezične smernice za spolno nevtralni jezik. Veseli me, da so odtlej številne druge institucije in organizacije sprejele podobne smernice. Skupina na visoki ravni za enakost spolov in raznolikost je službe Evropskega parlamenta ob deseti obletnici tega dokumenta zaprosila, naj smernice, ki nudijo praktične nasvete za uporabo jezika, ki je pravičen glede na spol in vključujoč, v vseh uradnih jezikih posodobijo, da bi upoštevale jezikovni in kulturni razvoj.

V imenu skupine na visoki ravni navdušeno pozdravljam posodobljeno izdajo smernic za spolno nevtralni jezik, ki je plod tesnega sodelovanja med ustreznimi jezikovnimi in administrativnimi službami.

Evropski parlament je bolj kot kdaj koli zavezan uporabi spolno nevtralnega jezika v pisnih in govornih sporočilih. Ustrezne službe pozivam, naj poskrbijo za večjo ozaveščenost o posodobljenih smernicah in pomembnosti njihove uporabe v parlamentarnih publikacijah in komunikacijah.

Dimitrios Papadimoulis

Podpredsednik

Predsednik skupine na visoki ravni za enakost spolov in raznolikost

KAJ JE SPOLNA NEVTRALNOST V JEZIKU?

Spolno nevtralni jezik je splošen izraz, ki zajema uporabo neseksističnega jezika, vključujočega jezika oziroma jezika, ki je pravičen glede na spol. Namen spolno nevtralnega jezika je izogibanje izbiram besed, ki bi bile lahko zaznane kot pristranske, diskriminacijske ali žaljive, ker nakazujejo, da je en spol ali družbeni spol standarden. Uporaba jezika, ki je pravičen glede na spol in vključujoč, prispeva tudi k zmanjšanju stereotipov o spolih, spodbuja družbene spremembe in prispeva k uresničevanju enakosti spolov.

Spolno nevtralni jezik ali spolno vključujoč jezik je več kot samo vprašanje politične korektnosti. Jezik močno odraža stališča, vedenje in zaznavanje ter nanje vpliva.

Da bi vse spole obravnavali enako, so si že v 80. letih prejšnjega stoletja prizadevali za uvedbo spolno nevtralne/pravične glede na spol/neseksistične rabe jezika, ki ne bi dajala prednosti nobenemu od spolov in bi preprečila ohranjanje predsodkov do katerega koli spola.

Kot del teh prizadevanj so bile v zadnjem desetletju na mednarodni in nacionalni ravni razvite in izvajane številne smernice. Pri mednarodnih in evropskih institucijah (kot so Organizacija združenih narodov, Svetovna zdravstvena organizacija, Mednarodna organizacija dela, Evropski parlament in Evropska komisija), strokovnih združenjih, univerzah, pomembnejših poročevalskih agencijah in publikacijah so sprejeli smernice za neseksistično rabo jezika, bodisi kot ločene dokumente ali kot posebna priporočila v svojih slogovnih priročnikih. Tudi v številnih državah članicah Evropske unije so potekale razprave o jezikovnih politikah ter bile na različnih ravneh predlagane podobne smernice.

SPOLNO NEVTRALNI JEZIK V EVROPSKEM PARLAMENTU

1. SPLOŠNI OKVIR

Načelo enakosti spolov in nediskriminacije na podlagi spola je trdno zasidrano v Pogodbah in Listini Evropske unije o temeljnih pravicah, Evropski parlament pa ga je ob številnih priložnostih potrdil. To bi se torej moralo odražati v jeziku, ki se uporablja v Parlamentu.

Cilj teh smernic je zagotoviti, da bi se neseksističen in spolno vključujoč jezik v čim večji meri uporabljal tudi v dokumentih in komunikaciji Parlamenta v vseh uradnih jezikih.

Namen teh smernic ni prisiliti pisce besedil v Evropskem parlamentu, da bi sledili obvezni zbirki pravil, temveč administrativne službe spodbuditi, naj pri pisanju, prevajanju ali tolmačenju ustrezno upoštevajo vidik spolno občutljive rabe jezika.

Pri tem je seveda treba poudariti, da se od prevajalcev pričakuje, da bodo besedila zvesto in natančno prevajali v svoj jezik. Če pisec namerno uporablja spolno zaznamovan jezik, bo to v prevodu upoštevano. Zato je toliko pomembneje, da se pisci besedil v Parlamentu popolnoma zavedajo načel spolno nevtralne rabe jezika.

Kar zadeva tolmačenje, so službe Parlamenta v celoti zavezane uporabi spolno nevtralnega jezika in sprejemajo povezana načela nediskriminacije, priznavanja in enakosti. Zato so te smernice vedno na voljo v spletu in so del priprav tolmačev na seje. Tolmači sicer poznajo standarde spolno nevtralnega jezika v svojih delovnih jezikih, vendar obstajajo določene omejitve, kot so hitrost govorenja govorca, potreba po spoštovanju njegovega avtorstva in namer, izogibanje redakcijskim posegom, pa tudi posebnosti govorenega jezika v nasprotju s pisnim, zaradi katerih je včasih spolno nevtralni jezik težko vključiti v zelo hitro in zelo intenzivno dejavnost, kot je simultano tolmačenje.

2. POSEBNOSTI PARLAMENTA

Te smernice morajo odražati dve posebnosti parlamentarnega dela: njegovo večjezično delovno okolje in njegovo vlogo evropskega zakonodajalca.

(a) Večjezično okolje

V večjezičnem okolju Evropskega parlamenta načelo spolno nevtralnega in vključujočega jezika zahteva uporabo različnih strategij v različnih uradnih jezikih, odvisno od slovnične tipologije posameznega jezika.

Glede izražanja slovničnega spola v uradnih jezikih Unije je mogoče razlikovati med tremi vrstami jezikov in s tem povezanimi strategijami za doseganje spolne nevtralnosti:

– **Jeziki, ki poznajo naravni spol** (kot so danščina, angleščina in švedščina), v katerih so občna osebna imena večinoma spolno nevtralna in obstajajo osebni zaimki za posamezen spol. Splošni trend pri teh jezikih je, da se čim bolj zmanjša uporaba spolno zaznamovanih besed. Najpogosteje uporabljena jezikovna strategija pri teh jezikih je nevtralizacija. Da bi se izognili omembi spola, lahko uporabimo tako spolno nevtralne besede, se pravi besede, ki niso spolno zaznamovane in se nanašajo na vse ljudi, brez omenjanja žensk ali moških (*chairman* se nadomesti s *chair* ali *chairperson*, *policeman* ali *policewoman* s *police officer*, *spokesman* s *spokesperson*, *stewardess* s *flight attendant*, *headmaster* ali *headmistress* z *director* ali *principal* itd.). Ta spolno nevtralni trend je botroval izginotju starejših ženskih oblik, prej moške oblike pa so se začele uporabljati za moške in ženske (npr. *actor* namesto *actress*). Uporablja se tudi spolno vključujoči jezik, na primer z nadomeščanjem *he* kot generičnega poimenovanja z besedami *he or she*.

– **Jeziki, ki poznajo slovnični spol** (kot so nemščina, romanski jeziki in slovanski jeziki), kjer ima vsaka beseda slovnični spol in se spol osebnih zaimkov navadno ujema s spolom samostalnika, na katerega se nanaša. Ker je v teh jezikih z leksikalnega vidika skoraj nemogoče iz obstoječih besed ustvariti široko sprejemljive spolno nevtralne oblike, se v administrativnem in političnem jeziku iščejo in priporočajo alternativni pristopi.

Feminizacija (tj. uporaba ženskih ustreznih samostalnikov moškega spola ali uporaba obeh) je pristop, ki ga v teh jezikih vse bolj uporabljajo, zlasti v poklicnih okoljih, na primer pri nazivih, ki se nanašajo na ženske. Občutek diskriminacije je tu še zlasti velik, saj je bila večina poklicev tradicionalno rezervirana za moške, z le nekaj izjemami, navadno za tradicionalno ženska delovna mesta, kot so „medicinska sestra“ ali „babica“. Zato se je začelo tvorjenje ženskih ustreznih, ki se vse bolj uporabljajo za skoraj vse funkcije moškega spola (*Kanzlerin*, *présidente*, *sénatrice*, *assessora* itd.). Tudi nadomeščanje generičnega moškega spola z dvojno obliko za nosilce/nosilke funkcij, (*tutti i consiglieri e tutte le consigliere*) je v številnih več jezikih vse bolj sprejeto.

Zato uporaba generičnih izrazov moškega spola ni več prevladujoča praksa, kar velja tudi za zakonodajne akte. V nemški različici Lizbonske pogodbe se na primer generični termin „državljeni“ pojavi tudi kot *Unionsbürgerinnen und Unionsbürger*.

– **Jeziki, ki ne ločijo spola** (kot so estonščina, finščina in madžarščina), kjer ni slovničnega in pronominalnega spola. Ti jeziki na splošno ne potrebujejo posebne strategije, da bi bili spolno vključujoči, razen v posebnih primerih, ki bodo obdelani v posebnih smernicah za te jezike.

(b) Evropski parlament kot zakonodajalec

Način, kako se načelo spolno občutljive rabe jezika odraža v besedilu, je močno odvisen tudi od vrste in registra posameznega besedila.

Pisci bi morali biti pozorni na to, da bo izbrana rešitev ustrezna za vrsto besedila in njegovo prihodnjo uporabo ter da bo hkrati zagotavljala zadostno prepoznavnost vseh spolov, ki so nagovorjeni.

Na primer, kar je sprejemljivo v govoru (*Ladies and Gentlemen*) ali pri neposrednem nagovoru (*Dear Sir or Madam* v pismu), morda ne bo ustrezalo formalnim omejitvam zakonodaje, ki mora biti jasna, enostavna, natančna in dosledna, zato pri pripravi besedila zanjo niso primerne nekatere rešitve, namenjene doseganju spolne nevtralnosti, ki bi lahko ustvarjale dvoumnost glede obveznosti, ki jih vsebuje besedilo (na primer izmenična uporaba moške in ženske oblike generičnega zaimka ali uporaba izključne ženske oblike v nekaterih dokumentih in moške v drugih).

Če je zadoščeno potrebi po jasnosti, se je treba uporabe jezika, ki ni spolno vključujoč, zlasti generičnega moškega spola, v zakonodajnih aktih čim bolj izogibati. Mnoga zakonodajna telesa v državah članicah so že sprejela priporočila v tej smeri.

TEŽAVE, KI SO SKUPNE VEČINI JEZIKOV

Čeprav se konkretni načini pri izogibanju seksističnemu jeziku med posameznimi jeziki razlikujejo, je marsikatera od težav, ki jih navajamo v nadaljevanju, skupna večini jezikov.

1. GENERIČNA RABA MOŠKEGA SPOLA

Tradicionalna slovnična praksa v večini jezikov, ki poznajo slovnični spol, je, da se za skupine, v katerih so pripadniki obeh spolov, moški spol uporablja kot inkluzivni ali generični spol, ženski spol pa je ekskluzivni, torej se nanaša le na ženske. Taka generična ali nevtralizirajoča raba moškega spola vedno pogosteje velja za diskriminacijsko do žensk.

Večina jezikov, ki poznajo slovnični spol, je razvila strategije, kako tako generično uporabo preprečiti. Te strategije so opisane v posebnih smernicah na koncu brošure. Rešitvam, ki bi zmanjšale berljivost besedila, kot so kombinirane oblike („on/ona, njega/njo“), bi se bilo treba izogibati.

Poleg tega bi bilo treba v številnih jezikih odsvetovati uporabo besede *man* v celi vrsti idiomatičnih izrazov, ki se nanašajo na moške in ženske, na primer *manpower*, *layman*, *man-made*, *statesmen*, *committee of wise men*. Ob večji ozaveščenosti se take izraze brez težav lahko spremeni v spolno nevtralne.

S kombiniranjem različnih strategij (glej posebne smernice) bi moralo biti mogoče v besedilih Parlamenta v večini primerov uporabiti načelo spolne nevtralnosti in pravičnosti.

7

2. NAZIVI POKLICEV IN FUNKCIJ

Ko se v besedilih Parlamenta navajajo **funkcije**, se v jezikih, ki poznajo naravni spol, in v jezikih, ki ne poznajo spola, uporabljajo generični izrazi, medtem ko se v jezikih, ki poznajo slovnični spol, izjemoma lahko uporablja moška oblika (npr. „vsak poslanec lahko podpre le eno kandidaturo“).

Če je spol osebe pomemben za obravnavano vprašanje ali če se omenjajo **posamezne osebe**, je treba uporabiti termine, ločene po spolu, zlasti v jezikih, ki poznajo slovnični spol (npr. „visoka predstavnica Unije za zunanje zadeve in varnostno politiko“). Na splošno je treba spoštovati želje vsake posameznice, kako naj se jo naslavlja/naziva ali navaja („gospa doktor ali gospa doktorica“).

Obvestila o prostih mestih bi morala biti napisana tako, da so spolno vključujoča in da spodbujajo kandidaturo moških in žensk.

3. UPORABA NASLOVOV

V nekaterih jezikih (na primer v francoščini in nemščini) so nazivi, kot so *Mademoiselle*, *Madame*, *Frau* ali *Fräulein*, prvotno nakazovali zakonski stan ženske, na katero so se nanašali. To se je v sčasoma spremenilo in uporaba teh nazivov tega ne odraža več. Administrativna praksa sledi temu trendu. Naslov *Mademoiselle* na primer v frankofonskih državah postopoma izginja iz administrativnih obrazcev in ostaja le izbira med *Madame* in *Monsieur*. V besedilih Parlamenta se nazivi, kot so *Monsieur*, *Frau*, *Ms itd.*, najpogosteje preprosto opuščajo in nadomeščajo z imenom in priimkom.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Parlament je zavezan enakosti spolov in nediskriminaciji na podlagi spola. Spolno občutljiva raba jezika je eden od načinov izvajanja te zaveze. V Parlamentu so zastopani številni jeziki in kulture, kar pomeni, da glede tega ni enotne rešitve za vse, ampak da je treba primerne rešitve iskati v vsakem posameznem kontekstu, ob upoštevanju ustreznih jezikovnih in kulturnih parametrov. Praktične rešitve za slovenski jezik se nahajajo v drugem delu teh smernic.

Pri prizadevanjih za spolno nevtralni jezik je treba upoštevati tudi vlogo Parlamenta kot evropskega zakonodajalca. V okviru zakonodaje, ki zahteva jasnost, enostavnost, natančnost in doslednost, ni mogoče uporabiti vseh rešitev, ki bi jih lahko uporabili v drugih kontekstih.

Uporabniki bodo z večjo verjetnostjo sprejeli nepristranski jezik, če bo naraven in nevsiljiv. Iskati je treba resnično nevtralne in vključujoče možnosti, ob tem pa spoštovati večjezično naravo delovnega okolja Parlamenta in posebna pravila za pripravo zakonodaje. Cilj teh smernic je, da bi služile kot vir navdiha za administrativne službe Parlamenta pri iskanju takih rešitev.

POSEBNE SMERNICE ZA SLOVENSKI JEZIK

Slovenščina ima kot sintetični jezik že po naravi na voljo leksikalne, besedotvorne in slovnične prvine za spolno občutljivo označevanje. Ta pristop se je v naši jezikovni rabi začel uveljavljati že v 50-ih letih 20. stoletja, zato oblike, ki v drugih (celo sorodnih) jezikih šele pridobivajo veljavo, v slovenščini čutimo kot naravno izražanje.

Možnosti za izboljšave na tem področju je torej manj kot drugod, in glede na oblikoslovne in skladske značilnosti slovenščine je treba ravnati previdno, da ne bi na silo uvajali „politično korektnih“ rešitev, s katerimi bi besedila po nepotrebnem skladske in besedilno obtežili. Odprte možnosti imamo predvsem pri feminiziranih poklicih, kjer zaenkrat po nepotrebnem uporabljamo moško obliko, npr. negovalci, delavci v gospodinjstvu, gl. razdelek Poklici. V vseh jezikovnih položajih upoštevamo značilnosti besedila (naslovnik, namen, zvrstnost, retorične prvine) in poskrbimo za ustrezen slog.

1. NAGOVORI DRŽAVLJANOV, SPLETNE STRANI S ČLANKI O DELOVANJU UNIJE, RAZPISI, VABILA K SODELOVANJU V POBUDAH IN PODOBNO

Na začetku vsakega besedila pri neposrednem nagovoru bralcev in bralk (v okviru danih možnosti) uporabimo vključujočo obliko za oba spola, nato nadaljujemo z generičnim moškim spolom.

2. NAVAJANJE FUNKCIJ IN IMEN

Razlikovati je treba med funkcijo in imenom. Kadar govorimo o funkciji na splošno, uporabljamo ustaljeno moško obliko (npr. *Poslanec opravlja svojo funkcijo do začetka prve seje Parlamenta po volitvah*). Kadar so posamezniki navedeni z osebnim imenom, se spol osebe vedno preveri in besedilo ustrezno jezikovno oblikuje (npr. *poslanec Alyn Smith, generalna sekretarka Jean Mayer*).

Na seznamih funkcij se navedejo vse potrebne oblike, npr. v seznamih za samodejno vstavljanje v organigrame in spletne strani.

Zgled:

Director M	direktor
Director F	direktorica
Substitute director M	namestnik (M) direktorja (M)
	namestnik (M) direktorice (F)
Substitute director F	namestnica (F) direktorja (M)
	namestnica (F) direktorice (F)

Pri pripravi (prevodu) skupnih besedil za spletne strani naročnikom vedno zagotovimo moško in žensko obliko ter odgovornim sporočimo, da morajo sami izbrati ustrezno obliko. Naročniki to pogosto celo sami zahtevajo.

Zgled:

Skupni prevod za uporabo na spletišču delegacij:

Communiqués and public statements issued by the XXXX delegation and its Chair in response to current events and issues relevant to the delegation's work.

Sporočila in izjave za javnost, ki sta jih objavila delegacija XXXX in njen predsednik/njena predsednica (NAROČNIKA IZRECNO OPOZORIMO) v odgovor na aktualne dogodke in vprašanja, povezana z delom delegacije.

3. OBRAZCI, VPRAŠALNIKI, POTRDILA

Skušajmo uporabljati spolno nezaznamovano obliko (npr. *tožena stranka, tožeča stranka namesto toženec, tožnik*). Če to ni mogoče, se uporablja oblika za oba spola, in sicer ali z dvema izrazoma (*gospod/gospa*) ali končnicami (*stanujoč(-a)*).

4. DOPISI

Če je dopis naslovljen na točno določeno osebo, ga oblikujemo po njenem spolu (npr. če je iz dokumenta razvidno, da je naslovljen na *veleposlanika Boruta Trekmana*, pišemo v moški obliki; če je sporočilo naslovljeno na *ministrico Liese Prokop*, v ženski).

Ravnamo glede na jezikovni položaj; lahko se odločimo tudi za generično moško obliko.

5. POKLICI

Pri prevajanju besedila, iz katerega je razvidno, da avtor pričakuje upoštevanje spolno nevtralnega jezika, to ustrezno upoštevamo glede na slogovne in sporočanje značilnosti besedila.

Primer rabe množinske moške oblike je v Standardni klasifikaciji poklicev (SURS, 2008). Možnost za napredovanje v uveljavljeni slovenski rabi bi bila uporaba ženske oblike za feminizirane poklice (npr. čistilka, strežnica, gospodinjska pomočnica/čistilka, babica, vzgojiteljica), ki bi zajemala oba spola. Podobno lahko najdemo v SV (<https://en.wiktionary.org/wiki/sjujsk%C3%B6terska>) ali HR (<https://zakon.hr/z/397/Zakon-o-primaljstvu>). Argument v podporo ženskim oblikam bi lahko poiskali tudi v Standardni klasifikaciji poklicev, kjer je babiški poklic opisan zgolj kot *babičar*, medtem ko ima *glavna medicinska sestra* zgolj žensko obliko.

Naj poudarimo, da so priložnosti za tovrstno rabo dokaj redke (ne bi recimo na silo spreminjali oblik iz referenčnih besedil), vendarle pa bi imeli osnovo za razmislek in morebiten prihodnji premik v pristopu.

Zgled: *Direktiva ureja položaj delavk in delavcev v gospodinjstvu (v nadaljnjem besedilu: delavke)*

Zaposlimo tajnico/čistilko (m/ž)

SKLEP

Če je iz besedila razvidno, da avtor pričakuje spolno nevtralnno rabo jezika, nam slovenščina že sedaj ponuja več možnosti, za katere se odločamo pragmatično glede na vrsto besedila in naslovnika. Osnovni napotek pri tem je, da je treba poskrbeti za jezikovno pravilnost in ustrezno zvrstnost. K dobremu slogu nam lahko na primer pomaga:

- raba pridevniških ujemalnih namesto neujemalnih samostalniških prilastkov (*dijaška skupnost* namesto *skupnost dijakov/dijakinj*),
- ujemanje pridevnikov in opisnih deležnikov po bližini (*spoštovane gospe in gospodje, cenjeni državljani in državljanke*).

Uvajanje posebnih smernic tu ni potrebno.

Uporabi poševnice se v čim večji meri izogibamo. Pri tem se namreč odpre vprašanje, kako ravnati z glagolskimi oblikami in zaimki. Kadar uporabimo dvojne oblike z obrazili, pa pazimo, da natančno izpišemo celo alternativno končnico (*poslanec/-nka*).

PRIPOMOČKI, REFERENCE

Nomotehnične smernice (2008). Uradni list Republike Slovenije, Služba vlade za zakonodajo.

Neseksistična raba jezika – Slovenija pred Pekingom (1995). Ur. Kozmik.

Vodušek Vera, Jeram Jasna; Vlada republike Slovenije; Urad za žensko politiko.

Stabej, M. (1997). Seksizem kot jezikovnopolitični problem. 34. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 30. 6. – 19. 7. 1997. Ur. Aleksandra Derganc. Filozofska fakulteta v Ljubljani, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Nina Modrijan (2004). Korpusni pristop k analizi naslavljanja. Jezikovne tehnologije. Ur. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros. Institut Jožef Stefan, Ljubljana.

Nuša Ščuka. Jezik in spol: ženska poimenovanja v slovenščini. Jezikoslovni zapiski 20, 2014, 2. Jezikovna in terminološka svetovalnica pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU.

